

KONFERENCIJŲ APŽVALGOS

Alisa Rūta Stravinskaitė, *Upė Ganga*, 2025, Indija, analoginė fotografija,
skaitmeninis formatas

Konferencija *SCIENTIA ET HISTORIA* 2025: ir vienas lauke karys

Tradicine tapusi kasmetinė Lietuvos mokslo filosofų ir istorikų bendrijos (LMIFB) konferencija *SCIENTIA ET HISTORIA* vyko 2025 m. balandžio 3 ir 4 dienomis. Šių metų renginio pranešėjai gręžėsi į sukaktis, svarbias pasaulinio ir Lietuvos mokslui ir technologijų raidai – šimtmetį nuo kvantinės mechanikos teorijos sukūrimo ir nuo pirmojo lietuviško serijinio lėktuvo ANBO sukūrimo ir išbandymo. Prelegentai minėjo ir kvantinės teorijos sklaidą Lietuvoje, ir lietuviškos aviacijos istoriją; taip pat išklaudyta pranešimų iš filosofijos istorijos ir mokslo sociologijos, karo medicinos istorijos, prisimintos Kauno Botanikos sodo istorija bei įspūdingos Chemijos tyrimų laboratorijos Kaune įkūrimas bei raida, priminta apie praeities Lietuvoje dirbusius mokslininkus.

Pirmajai konferencijos dienai vadovavęs LMIFB Pirmininkas **Ramūnas Kondratas** perskaitė bendrijos veiklos metinę ataskaitą, pasidalino džiugia žinia apie įsteigtą savo vardinį fondą, skirta remti tolesnę LMIFB veiklą¹. Po tokios įžangos pereita prie pranešimų. Pirmąją dieną išklaudyti mokslo filosofai ir sociologai.

Gintaras Kabelka (LKTI) priminė reikšmingą prie profesionaliosios Lietuvos filosofijos istorijos ištakų stovėjusio profesoriaus Romano Plečkaičio (1933–2009) įdirbį. Neapsiribodamas gausiais savo vykdomais tyrimais, Plečkaitis sudarė

ir 1990 m. paskelbė Lietuvos filosofijos istorijos tyrimų programą². Šią programą Profesorius adresavo ne pavieniams mokslininkams, kuriuos reikėtų suburti, o jau susiklosčiusiam tyrėjų kolektyvui, pažymėjo Kabelka. Pasak pranešėjo, ši kolektyvą vargu ar įmanoma vadinti „Plečkaičio mokyklą“ griežtąja šio žodžio prasme. Mat daugelis Plečkaičio doktorantų, apsigynę disertacijas iš Lietuvos filosofijos istorijos, pasukdavę į kitus tyrimų laukus. Tačiau kartu tai nereiškia, kad Profesoriaus įdirbis ir priesakai pradingę be pėdsakų. Jo pradėtus darbus toliau tęsia LKTI Lietuvos filosofijos istorijos skyrius, kurio darbuotojas yra ir Kabelka, paskutinysis Plečkaičio doktorantas: rengia monumentalų antrąjį Lietuvos filosofijos istorijos tomą³ ir įgyvendina kitus 1990 m. programoje išsidėstyti uždaviniai.

Alvydas Noreika (LKTI) kalbėjo apie Amerikos lietuvių Vytauto Kavolio (1930–1996) sociologijos politinę orientaciją. Pažymėjęs, jog apie ją daugiausia diskutuota (ir neprieita vieningos nuomonės) XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžioje aptariant svarbiausius lituanistinius mokslininko darbus, prelegentas išdėstė savo požiūrį.

1 <https://mokslolietuva.lt/2025/02/jav-ikurtas-fondas-remti-mokslo-medicinos-ir-technologiju-istorija-lietuvoje/>

2 Plečkaitis, Romanas. „Lietuvos filosofijos tyrimai ir jų perspektyva“. *Lietuvos filosofijos istorija. Paminklais ir tyrinėjimais I*. Vilnius: LMA Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1990, p. 115–136.

3 Pirmasis tomas, rengtas ir brandintas ilgai, pasirodė 2004 m.: Plečkaitis, R. *Lietuvos filosofijos istorija. T. 1: Viduramžiai – Renesansas – Naujieji amžiai*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.

Brėždamas paraleles tarp Kavolio ir jo dėstytojo bei mentoriaus amerikiečių sociologijos klasiko Talcotto Parsonso (1902–1979) teorijų ir išpažįstamų pasaulėžiūrų, Noreika įrodinėjo, jog bendrąja Kavolio sociologijos politinė orientacija laikytinas integralusis liberalizmas (t. y. liberalizmo ir konservatizmo sintezė).

Tomas Kavaliauskas (VDU) siūlė netikėtą sugretinimą: kvietė per žymiosios XX a. politikos filosofės Hanos Arendt idėjų ir tebesitęsiančios Rusijos agresijos prizmę pažvelgti į Imanuelio Kanto „amžinosios taikos“ konceptą⁴. Šis Kanto veikalas, politiškas ir sociologinis, tarsi nėra būdingas įprastajam šio mąstytojo įvaizdžiui; nebeapsiribodamas moraliniu imperatyvu, filosofas gręžėsi į praktiškai veikiančios teisės būtinybę, mąstė globaliai, teigdamas siektinos visų valstybių taikios federacijos viziją. Kantas atkreipė dėmesį į bet kurių taikos sutarčių laikinumą ir pabrėžė besąlyginės ir nelaikinos taikos būtinybę. Kavaliausko teigimu, nors Arendt knygoje „Totalitarizmo prigimtis“⁵ nagrinėjama kito laikotarpio visuomenė, tačiau joje prieinama panašių išvadų.

Aušra Rimaitė (LSMU Bioetikos katedra) apžvelgė atliekamą tyrimą apie visuomenės atsparumą „infodemijos“ (žo-

džių „informacija“ ir „epidemija“ dūrinys) akivaizdoje. Aptarti Covid-19 ir Pabradėje žuvusių amerikiečių karių atvejų nušvietimai žiniasklaidoje ir socialiniuose tinkluose. Apklausų būdu aiškintasi, kaip Lietuvos piliečiai tvarkosi su slegiančiu informaciniu triukšmu, sunkiai išvengiamu neigiamų ir nepatikimų pranešimų pertekliumi. Prieita išvados, kad būtina diegti „informacinės higienos“ įpročius (riboti ekrano laiką, nedalyvauti melagienų platinime, patikrinti gautus pranešimus ir kita), šviesti įvairius visuomenės sluoksnius (ne vien jaunąją kartą), steigti daugiau ekspertinių institucijų, paneigiančių melagingą informaciją ar antimoksliskus teiginius.

Kaune, Vytauto Didžiojo karo muziejuje vykusioje aviacijos istorijai ir kvantinės mechanikos kūrimo sukakčiai skirtoje sesijoje nuskambėjo 15 pranešimų, sesijose dalyvavo ne mažiau 35 asmenų. Muziejaus parodų kuratorė **Justina Nenortaitė** pasakojo apie lakūno bei pirmojo lietuviškų lėktuvo kūrėjų serijos kūrėjo Antano Gustaičio (1898–1941) pasiekimus bei ANBO I lėktuvo vėlesnio išsaugojimo ir eksponavimo istoriją. Šią vasarą (liepos 15 d.) minėsime šimtmetį nuo Gustaičio savo lėšomis pastatyto ANBO I dvisparnio vienviečio lėktuvėlio (paruoštas skrydžiui tesvėrė 300 kg, nepapildęs kuro galėjo nuskristi apie 420 km) išbandymo. Po šios sėkmės Gustaitis išsiųstas tobulintis į Prancūziją⁶, sukūrė dar aštuonias ANBO modifikacijas, kurias vykstant 1940 m. okupacijai turėjo sunaikinti.

Romualdas Šviedrys (Niujorko politechnikos universiteto ir KTU emeritas)

4 Immanuel Kant, *Zur Ewigem Frieden. Ein philosophischer Entwurf* (1795). Manoma, kad sukurti šį tekstą Kantą paskatino 1795 m. prancūzų ir prūsų pasirašyta Bazelio taika. Tekstas liet. kalba knygoje Immanuel Kant, *Politiniai traktatai*, sudarė Alvydas Jokubaitis, Vilnius: Aidai, 1996, p. 111–134 (vertė Gediminas Žukas), prieinamas http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LF00/Immanuelis_Kantas._%C4%AE_am%C5%BEin%C4%85j%C4%85_taik%C4%85.LF4801.pdf

5 Hannah Arendt. *The Origins of Totalitarianism* pasirodė 1951 m., lietuviškai paskelbti 2001 m. (vertė A. Šliogeris).

6 2025–2028 m. studijavo Paryžiuje, Aukštojoje aeronautikos ir mechaninių konstrukcijų mokykloje.

priminė daugiau Gustaičio išskirtinės biografijos faktų, įvertino jo minties ir konstrukcinių sprendimų tarptautinį kontekstą. Atmintina, kad ANBO I Gustaitis suprojektavo būdamas savamokslis, už savo lėšas, ypatingo resursų stygiaus sąlygomis. Gustaitis sugebėjo numatyti ateities karo lėktuvo charakteristikas – lengvumą, manevringumą; jo kurtų ANBO serijos lėktuvų paskirtis – pirmiausiai karo pilotų apmokymas. Tęsdama aviacijos istorijos temą, **Eugenija Rudnickaitė** (VU, Geologijos muziejus) pranešime priminė savo dėstytojo, tarpukario Lietuvos ne kartą apdovanoto karo lakūno, vėliau tapusio tyrėju geologu ir paleontologu, dėstytoju, geologijos mokslų daktaru, Stasio Žeibos (1916–1999) nuopelnus. Šiam talentingam tyrėjui ir pedagogui pagerbti aviatoriai ir geologai išleido atsiminimų knygą⁷. **Libertas Klimka** (Lietuvos kraštotyrininkų draugija) aptarė kraštotyros ekspedicijų metu surinktus duomenis⁸ apie iš Žemaitijos bajorų kilusio savamokslio aviakonstruktoriaus Vaclovo Tomkevičiaus (1901–1974) pasiekimus, jo statytus lėktuvus ir inžinieriaus darbus popieriaus fabrikuose.

Egidijaus Norvaišo ir **Romualdo Karazijos** (VU, Teorinės fizikos ir astronomijos institutas) pranešimas buvo skirtas kvantinės mechanikos mokymo sklaidai nepriklausomoje Lietuvoje. Pirmasis apie kvantinę teoriją lietuviškai parašė Vincas

Čepinskis (1870–1940),⁹ kvantine mechanika domėjosi jo mokiniai. Didžiausias nuopelnas yra Adolfo Jucio (1904–1974), pirmojo lietuvio, kuris po tobulinimosi Anglijoje apgynė kvantinės mechanikos srities disertaciją (1941 m. Kaune) ir habilitaciją (1951 m. Leningrade) bei sutelkė savo mokyklą. Jucys parengė 49 mokslų kandidatatus, kurių keletą nukreipė į gretimas fizikos sritis: Adolfą Bolotiną į molekulių, Jošua Levinsoną ir Joną Batarūną į kietojo kūno, Vladislavą Vanagą į atomo branduolio kvantinę teoriją. Jucio iniciatyva 1962 m. VU įkurtas skaičiavimo centras, kuriame pradėta dirbti su pirmuoju Lietuvoje kompiuteriu BESM-2M.

Judita Puišo (KTU) pranešime „Montvilos iš Mitėniškių“ apibendrino vykdomus Lietuvai itin nusipelnusios šeimos istorijos tyrimų rezultatus: kruopštus įvairių šaltinių nagrinėjimas ir gretinimas leido suvokti dvarininkų brolių Stanislovo (kūrė fabrikus Panevėžyje, rėmė menininkų lavinimąsi, darbininkų mokymąsi)¹⁰, pomologo veisėjo Vincento¹¹, bankininko ir labdario Juozapo bei Aleksandro Montvilų, ir Aleksandro palikuonių veiklos mastą. Aleksandro anūkas Alexas Montwillas išeivijoje per stebuklingą atsitiktinumą gavęs puikų išsilavinimą tapo garsiausiu Airijos fiziku, 1973 m. dalyvavo bandymuose, kurių metu aptikta teoriškai numatyta dalelė

7 Stasys Žeiba – karo lėkūnas ir geologas: bendražygių prisiminimai, sud. G. Žalūdienė, E. Rudnickaitė, G. Motuza. Vilnius: VU leidykla, 2008.

8 Dalis jų skelbta: Ignas Valančius. „Lėktuvų konstruktorius Vaclovas Tomkevičius“, *Papilė* II, III daly. Vilnius: Versmė, 2006, p. 375–381.

9 Čepinskis, V. „Atomas (elektrinė materijos teorija)“, *Kosmos*, 1925, nr. 3, p. 113–124, ši publikacija prieinama adresu <https://archive.org/details/kosmos-1925-nr-3/page/n1/mode/2up>

10 „Stanislovas Adomas Montvilas“, Pasaulio anykštėnų bendrija, prieiga per internetą: <https://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=1563>

11 Puišo, J., „Montvilinis“, *Mokslo Lietuva*, 2024-12-29, <https://mokslolietuva.lt/2024/12/montvilinis/>

žavusis kvarkas¹². Netikėtai miręs Alexas nespėjo aplankyti Lietuvos, bet meilę tėviškei ir protėvių kalbai įskiepijo savo vaikams. Montvilų šeimos pasiekimams skirti pradėto leisti elektroninio periodinio leidinio „Mitėniškių aidai“¹³ puslapiai, sukurta vaizdo įrašų¹⁴, Puišo ir bendraminčių iniciatyva 2025 m. kovo 30 d. Šėtoje ir Vilniuje paminėta Juozapo Montvilos gimimo 175 m. sukaktis.

Audronė Veilentienė (KTU) kalbėjo apie pulkininko ir chemijos mokslų daktaro Juozo Vėbros įkurtą itin modernią karinės paskirties cheminių Tyrimų laboratoriją, leidusią nepriklausomai Lietuvai savarankiškai išbandyti karinės paskirties ir statybines medžiagas. Laboratorijoje dirbdavo iki 80 žmonių; vėliau laboratorijos pastatų kompleksas perduotas KTU.

Violetos Pukelytės ir **Valentino Baltrūno** (Gamtos tyrimų centras) pranešimas buvo skirtas Lietuvos žemės paviršiaus geologinio ir geomorfologinio kartografavimo istorijai ir pokyčiams per 140 metų: Antano Karolio Giedraičio parengtas pirmasis toks žemėlapis skelbtas 1895 m. Nauji tyrimai ir darbai tobulino Lietuvos žemėlapi; pranešime paminėti kartografsai Mykolas Kaveckis, Juozas Dalinkevičius, Česlovas Pakuckas, Valerija Čepulytė, Antanas Basalykas, Vincas Vaitonis, Rimantė Guobytė.

Kalbėta ir apie XVIII–XIX a. Lietuvoje dirbusius mokslininkus. **Arnaud Parent** (MRU), šiuo metu rengiantis gamtininko Jean-Emmanuel Gilibert'o (1741–1814) biografiją, pranešime apžvelgė šio mokslininko darbų spaudos recenzijas, pasirodžiusias įvairių Europos valstybių periodikoje bei pastabas jo raštų vertėjų įžangose. **Birutė Railienė** (LMAVB) pabrėžė personalinių mokslininkų bibliografijų svarbą susipažįstant su idėjų raida, ir pasakojo apie vykdomą Andriaus Sniadeckio (1768–1838) darbų bibliografijos sudarymo darbą. Siekiant pilniau pristatyti mokslininko įtaką, nutarta į ją traukti ne tik paties mokslininko darbus, bet ir jo asmenybės bei veiklos įkvėptus tekstus, renginius, vaido ir garso įrašus, urbanistinį įamžinimą.

Nerijaus Jurkonio ir **Onos Ragažinskienės** (VDU Botanikos sodas) pranešimas skirtas neseniai šimtmetį atšventusio¹⁵ Fredos Botanikos sodo kūrėjui Konstantinui Regeliui (1890–1970), jo darbams tvarkant Sodą, dėstant, įkuriant tokias botanikos sodo funkcionavimui būtinas veiklas, kaip sėklų mainai ir mokslinio periodinio leidinio¹⁶ skelbimas. **Laima Petrauskienė** (LMIFB) pasakojo apie lietuvių mokslininkų reakciją į Trofimo Lysenkos (1898–1976) mokymų paremtą, Lietuvoje 1948 m. įdiegtą, genetikų pasiekimus neigusį pseudomokslą. Lysenkizmo nepripažinusiam

12 Puišo, J., „Karo vaikas“, *Mokslo Lietuva*, 2024-12-19, prieiga per internetą :<https://mokslolietuva.lt/2024/12/karo-vaikas/>

13 *Mitėniškių aidai*: [elektroninis išteklius]. – Mitėniškiai, Jonavos rajonas: Raimundas Volbergas, 2025. – ISSN 3030-2129, https://www.lnb.lt/media/public/leidiniai/elektroniniai/numatomi-leidiniai/2025_10.pdf

14 <https://www.youtube.com/watch?v=9TDNrqghmo> ir kitos serijos; <https://www.youtube.com/watch?v=e55Cmlp65po>

15 Ragažinskienė, Ona, Jurkonis, Nerijus. „Lietuvos Universiteto botanikos sodo įkūrimo ištakos ir mokslinė, studijų bei praktinė veikla, minint 100-ąsias metines“. *Žmogus ir gamtos sauga*, 2023 <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/7d0e03fd-29ec-4b7f-8749-b5754c502639/content>

16 *Žurnalas Vytauto Didžiojo universiteto botanikos sodo raštai* leistas 1931–1942, atkurtas ėjo 1999–2016 m.

sąžiningam tyrėjui Pranciškui Baltrui Šivic-kiui (1882–1968) teko pasitraukti iš uiver-siteto, tačiau jis galėjo tęsti darbą Mokslų akademijoje. 1965 m., pašalinus Lysenką iš vadovaujančio posto, jau tapo aišku, kad priartėjo lysenkizmo epochos galas (nors iki oficialaus lysenkizmo paneigimo buvo likę dar du metai), tad Šivickio disertantai kartu sus savo vadovu atšventė šį džiugų faktą jo namuose. Susitikimui atminti su-darytas albumas; jame ne tik nuotraukos, bet ir duomenys apie disertantų darbus. Albumu vėliau naudojosi tyrėjai, analizuo-dami Šivickio veiklą.

Su medicinos istorija Lietuvoje buvo susiję keturi pranešimai. **Eglė Paškevi-čiūtė Kundrotienė** ir **Rūta Kazlauskienė** (LMAVB) pasakojo apie įvairialypį me-diko oftalmologo, pedagogo, aukštojo mokslo Lietuvoje organizatoriaus, o kartu ir kalbininko Petro Avižonio palikimą. Avižonio parengtas ne tik vadovėlis „Akių ligos“ (1940), bet sukurta ir jame įtvirtinta lietuviška mokslinė terminologija. **Vilma Gudienė** (LSMU) remdamasi Gražinos Svi-derskytės tyrimu ir lakūno Stasio Dariaus dukros interviu¹⁷, pasakojo apie svarbų farmacininko ir universiteto dėstytojo Benedikto Šiaulio (1887–1957) vaidmenį slepiant didvyrių lakūnų Dariaus ir Girė-no palaikus pavojaus akivaizdoje. **Aistis Žalnora** (VU) ir **Viktorija Šimkutė** (Lie-tuvos istorijos institutas) drauge parengė

du pranešimus. Viename jų kalbėta apie pasirengimą karui; Žalnora lygino karo medikų ruošimo ypatybes Vytauto Di-džiojo ir Stepono Batoro universitetuose. Kaune iniciatyvos rengti medikus ėmėsi kariuomenė, karo medicinos kursai (karo chirurgiją ir cheminio karo grėsmės) tapo privalomais visiems mediciną studijuojan-tiems, Vilniuje medikų parengimu rūpinosi universitetas, parengti net keli kursai, be chirurgijos ir cheminio karo, dėmesys skirtas ir bakteriologinio karo bei oro ata-kų grėsmėms; studijuoti mediciną priimti tik tarnybai tinkamos sveikatos asmenys. Antrąjį pranešimą pristatė Šimkutė, jis gvildeno karo prievolės vengimo istoriją. Remiantis Jurgio Žilinsko (1885–1957) atsiminimais¹⁸ ir kitais šaltiniais apžvelgti XX a. pr. taikyti sargdinimosi ir luošinimosi būdai, pastebėta, kad dažnai jaunuoliai ne-pakankamai įvertindavo daromą žalą savo sveikatai. Karo gydytojams iškildavo etinė dilema, nes nuo jų diagnozės ir sprendimo tokiais atvejais priklausė ne tik paciento gydymo eiga, tačiau ir simulantams taikytų nuobaudų įgyvendinimas ar išvengimas.

Pirmoji diena, organizuota Lietuvos kultūros tyrimų instituto (LKTI) pajėgomis vyko nuotoliu, ir dėl objektyvių priežasčių apsiribojo keturiais pranešimais. Antroji diena subūrė mokslo istorijos mylėtojus Kaune, svetingojo Vytauto Didžiojo karo muziejaus patalpose. Keturių sesijų metu išklaudyti 16 pranešimų, o konferencijai pasibaigus surengta ekskursija po aviacijos istorijos parodą su šios parodos kuratore Justina Nenortaite. **Saulius Špokevičius**

17 Gražina Sviderskytė. „Ar buvo dingę S. Dariaus ir S. Girėno palaikai? Jų „atradimas“ ir laidojimas LKP bei KGB šešėlyje 1958–1964 metais“, Lietuvos isto-rijos studijos, 36 (2015): 102; vaizdo įrašas iš susiti-kimo su S. Dariaus dukra N. Dariūte-Maštariene Marijampolėje, 1988 m. sausio 9 d. Prieiga internete: <https://www.youtube.com/watch?v=lnuDWpVLjKc>

18 Žilinskas, Jurgis. *Atsiminimai*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus. 2005.

(LMIFB) parengė pranešimą apie mikrobiologo, sifilio užkrato atradėjo Frico Šaudinio (1871–1906) veiklą, o **Janina Valančiūtė** (Lietuvos medicinos biblioteka) ketino kalbėti apie meną ir medicinos sąsajas bei Medicinos bibliotekos patirtį rengiant dailės parodas. Šiedu pranešimai neišklausyti ne dėl pranešėjų kaltės.

Abi dienas vienijo dėmesys ir pagarba asmens galiai keisti mokslo landšaftą, asmenybei moksle, entuziastams, savo užsispyrimu vis pasiūmėjantiems mokslo ir technologijų raidą, savo pavyzdžiu įkvėpiantiems ateinančių kartų tyrėjus. Vieno asmens stiprybė, entuziastų galia, amžinosios taikos poreikis ar valstybės susitelkimo, pasirengimo veiksmai karo grėsmės akiivaizdoje – *si vis pacem, para bellum* – šios temos konferencijoje nuskambėjo aštriai ir aktualiai.

VERONIKA GIRININKAITĖ